

– pp. 3 – 13.

15/Mezirow, J. (1991). Transformative Dimensions of Adult Learning. San Francisco: Jossey-Bass.

16/Pratt, D. D. (1998). Andragogy as a relational construct. Adult Education Quarterly, 32,3 Spring. – pp. 160 – 181.

17/Rachal, J. R. (2002). Andragogy's detectives: A critique of the present and a proposal for the future. Adult Education Quarterly, v 53, 3. – pp. 210 – 227.

18/Tennant, M. & Pogson P. (1995). Learning And Change In The Adult Years: A Developmental Perspective. San Francisco: Josey-Bass.

Майя Гордиенко

Теоретические основы андрагогической процессуальной модели обучения Г. Ноулза

Аннотация. В статье автор рассматривает андрагогическую процессуальную модель М. Ноулза, анализирует отличия процессуальных элементов андрагогического подхода в сравнении с педагогическим подходом.

Ключевые слова: андрагогика, андрагогическая модель, обучение взрослых.

Maya Gordiyenko

Theoretical Principles of Andragogy In-practice Model of M. Knowles

Summary. The author considers the in-practice andragogical model of M. Knowles, analyzes the differences of process elements in andragogical approach compared with the pedagogical approach.

Key words: andragogy, andragogical model, adult learning.

УДК 378:37.03

**Іван Грищенко,
м. Київ**

**ДЕЯКІ ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ
ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Швидкі та всеохоплюючі зміни в розвитку сучасного українського суспільства відбуваються на основі інноваційного розвитку національної економіки та її більш активної інтеграції у світову економічну систему. Цей процес вимагає формування нового типу сучасного фахівця із глибокими знаннями та високою долею інтелектуальної складової у людському капіталі індивіда. Забезпечити якісну та всебічну підготовку кожної людини до успішної життєдіяльності покликана система освіти, що в свою чергу вимагає її модернізації. Підвищення вимог суспільства до якості освітніх послуг, входження в Болонський процес, і пов'язане з цим оновлення технологій та стандартів навчання, обумовлюють актуальність підвищення якості вищої освіти.

Мета даної статті полягає у здійсненні аналізу економічних умов підвищення якості вищої освіти з метою визначення засад подальших

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

напрямів її модернізації.

Економіка як наука, вивчає процеси створення, розподілу та споживання благ, тобто товарів та послуг які необхідні людині, являє собою продукт розумової праці. Поняття терміну "економічний" базується на логічному характері зв'язку між цілями та засобами, який проявляється в результативності: як економити, заощаджувати, зберігати, скорочувати, зменшувати затрати. Дослідження цих процесів в освіті економісти почали вивчати в 20-роки минулого століття [6].

Економічний аналіз якості вищої освіти, як і будь-якої сфери, не може бути повноцінним без характеристики продукту, що виробляється, й організації виробничого процесу цього продукту. Продуктом, що виробляється вищими навчальними закладами (ВНЗ) є освітня послуга. Дійсно, в умовах формування ринкової економіки, якість освітніх послуг є дуже актуальною темою. Лише у випадку надання широкого спектра якісних освітніх послуг, націлених на задоволення потреб держави, ринку праці, і студента, система вищої освіти повноцінно виконуватиме своє суспільне призначення. Освітня політика є найважливішою складовою політики держави, інструментом підвищення темпів соціально-економічного та науково-технічного розвитку. У сучасному суспільстві прослідковується тісний зв'язок – освіти, науки, інформаційного розвитку, інвестицій у людський капітал, економічного зростання. Віднайти дієві економічні механізми щодо активізації цього зв'язку, посилити позитивний соціально-економічний ефект від його практичного втілення – дуже важливе завдання, що постало в наш час перед системою вищої освіти в Україні.

Одним із аспектів підвищення якості вищої освіти є посилення взаємодії ВНЗ із бізнесом – для комерціалізації знань, та ринком праці – для врівноваження попиту і пропозиції, врахування якісних вимог до фахівців. Аналіз показує, що вища освіта у значній мірі залежить від впливу макросередовища, особливо від органів державного управління, які формують і реалізують державну політику. Проте досліджень в цьому напрямі проводиться в Україні не достатньо.

Слід зазначити на необхідності змістовних змін у відносинах бізнесу, суспільства та вищими навчальними закладами з метою надання якісних освітніх послуг. Так, за оцінками експертів, кількість задоволених якістю послуг, що надає система вищої освіти в Україні становить 38 % (від загальної кількості населення); для порівняння – у Білорусії – 52%; Російській Федерації – 42%; США – 70%; Німеччині – 59 %. В цілому, кожен п'ятий українець оцінює якість рівня освітніх послуг на "незадовільно".

Серед недоліків називають: застарілі методи навчання студентів; відірваність наукових напрацювань української вищої освіти від здобутків світової науки; слабкий кадровий склад викладачів вищих навчальних закладів і високу питому вагу викладачів пенсійного віку (понад 20% від загальної складу викладачів), що, здебільшого, не володіють комп'ютерною технікою та інтерактивними методами навчання) тощо [2].

Тому забезпечення якості освітніх послуг у системі вищої освіти

України в значній мірі залежить від налагодження тісної співпраці на рівні: бізнес – влада – вищі навчальні заклади. На сьогодні склалася ситуація, коли підготовку кадрів для національного господарства (держзамовлення) держава фінансує за рахунок податків та зборів (у т.ч. і від бізнесу), але підготовлені молоді спеціалісти, здебільшого бізнесу, виявляються не потрібні.

Разом з тим, що стосується фінансування освіти в Україні, то видатки у 2000 – 2007 рр. становили у середньому 5,3% від ВВП, а у 2010 рр. на освіту у бюджеті країни, відповідно, було передбачено 6,6% ВВП, що навіть перевищує рівень у розвинутих країнах. Для порівняння: у Німеччині – 4,4%; Японії – 3,4%; Іспанії – 4,4%; Італії – 4,3%, США – 5,5 %, Франції та Великій Британії – 5,6%. Водночас, суттєво відрізняється структура використання цих коштів. В Україні бюджетні кошти спрямовуються лише на оплату праці, комунальні видатки та поточні витрати ВНЗ. У розвинутих країнах світу першочергово фінансується зміцнення матеріальної бази закладів освіти, купівля обладнання та експериментальних систем, технологічне оснащення навчального процесу. Такі витрати зорієнтовані на фахову підготовку студентів, їх адаптацію до вимог ринку та готовності до підвищення конкурентоспроможності молодих спеціалістів на ринку праці, а не на "проїдання" коштів за рахунок фінансування поточних витрат [2].

Станом на початок 2010/2011 навчального року в Україні функціонувало 854 вищих навчальних закладів, в яких навчалось понад 2,4 млн. осіб. У структуру вищих навчальних закладів входило 197 університетів (23 %), 62 академії (7 %), 109 інститутів (13 %), 234 коледжі (28 %), 130 технікумів (15 %), 121 училище (14 %) та 1 консерваторія. В одному вищому навчальному закладі навчалось в середньому 3 тис студентів, а в університетах – 9 тис [4].

Аналізуючи наукову літературу з досліджень характеристик освітнього продукту, слід зазначити, що поняття "освітня послуга" досить складне і трактується вченими-економістами по-різному. Одні автори розглядають її як діяльність певної особи, або групи осіб; інші – як набір компетенцій, які використовуються для задоволення потреб людини в освіті; треті – як комплекс послуг чи видів діяльності, четверті – як організований процес навчання [1; 2].

Проте категорія освітньої послуги містить низку ще недостатньо досліджених в економічній літературі проблем: визначення її суті, форм, особливостей, ролі і місця в становленні ринкової економіки.

На наш погляд "освітня послуга" – це один із видів товару, який на відміну від товарів матеріальної субстанції, немає речової форми, а виступає у вигляді ефекту діяльності людини і є корисною і необхідною споживачеві. По своїй суті освітня послуга, це цілеспрямована діяльність юридичних і фізичних осіб, в основі якої лежить навчання, для задоволення різноманітних інтелектуальних потреб людини й суспільстві в нових знаннях, уміннях, навичках, розвиткові індивідуальних здібностей,

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

що має вартісний характер.

Освітні послуги реалізуються на ринку освітніх послуг, де існує конкуренція існуючих і потенційних покупців і продавців цього товару (освітніх послуг), кількість яких весь час непинно зростає. На освітньому ринку взаємодіють попит на освітні послуги з боку основних господарюючих суб'єктів (окремих громадян, домогосподарств, підприємств й організацій, держави) і їхня пропозиція від різних освітніх закладів. Для ринку освітніх послуг обов'язковими є три визначальні компоненти: 1) покупець; 2) продуцент (продавець); 3) державне регулювання [5]. Всі компоненти пов'язані між собою такими економічними категоріями як попит, пропозиція, ціна, вартість, конкуренція та ін. Такий ринок має свої специфічні особливості, які у значній мірі визначаються розвитком ринкових відносин у системі освіти.

Кожна галузь сфери послуг має свою специфічну термінологію і споживачів своїх послуг. Їх називають, наприклад, партнер, клієнт, пасажир, абонент, глядач, замовник і т.п. Ця термінологія не може використовуватись у сфері освітніх послуг.

Сфера освітніх послуг є специфічною сферою в сфері послуг, оскільки об'єктом її впливу є людина, яка навчається (учень, студент, слухач). Освітні послуги не можна ставити в один ряд з іншими послугами, наприклад транспортними, юридичними, побутовими, консалтинговими і ін., оскільки вони спрямовані на людину, і вони змінюють людину як особистість, змінюють її людський капітал.

Суб'єктом – надавачем освітніх послуг є навчальні заклади різних форм власності, або суб'єкти підприємницької діяльності, зареєстровані у відповідності до вимог чинного законодавства. Викладачі університету не є надавачами освітніх послуг, оскільки ця діяльність є ліцензованою. Її може надавати той, хто має на це право, наприклад університет, тобто колектив університету разом з ректором, службовцями, викладачами і т.п. Освітню послугу надає заклад, як юридична особа, а не викладач. Ті педагогічні працівники, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності в органах державної влади і мають відповідне право на надання освітніх послуг, теж можуть надавати різноманітні освітні послуги населенню. Це треба враховувати при здійсненні і отриманні освітніх послуг.

Надання освітніх послуг, як і будь-яких інших послуг, характеризується тим, що вони не підлягають транспортуванню, зберіганню, накопиченню, їх неможливо побачити чи доторкнутись до них, вони невіддільні від споживання і надання та мінливі. Тому оцінити рівень наданих населенню послуг в якихось кількісних показниках можна лише після їх надання. Але у суспільстві, заснованому на ринковій економіці, освітні послуги мають ще й свої особливості, які притаманні лише їм. У ході дослідження були виявлені такі специфічні особливості освітніх послуг: вони являють собою споживанням і капіталовкладенням для людини одночасно; їх двоякість – як суспільне благо і як приватне благо; з точки зору оцінювання – конкурентною перевагою часто стає не результат, а сам процес; неможливість грошового виміру; є не лише економічною

категорією, а і соціальною; здатність трансформуватись у знання; значну роль відіграє державне регулювання; пріоритетність фінансування визначається ступенем розвитку країни; збільшення частки платних освітніх послуг; це дорогий вид послуг, вони надаються за освітніми програмами певного рівня.

Ще однією важливою особливістю освітніх послуг є “непостійність якості”. Ця особливість є специфічною, оскільки якість наданих послуг професорсько-викладацьким складом, за однією і тією ж програмою, буде різною за сутнісним сприйняттям цієї послуги кожним із студентів, які їх отримали. З одного боку якість надання освітніх послуг викладачем залежить від його особистого внутрішнього стану (стан здоров'я, настрої, кліматичний вплив, особисті проблеми, переживання тощо) в той час, коли він проводить заняття. Кожна лекція, в залежності від його психологічно-емоційного стану, буде різною за якістю. З іншого боку студенти, по-перше, такі ж чинники можуть впливати на їх сприйняття лекційного матеріалу. По-друге, більш вагомими факторами сприйняття освітньої послуги студентами будуть їх інтелект, рівень підготовки і бажання.

Якщо брати до уваги, що послуги надаються і споживаються протягом 4-6 років і навчання студентів здійснюють сотні викладачів, тоді мова вже може йти не про якість послуг конкретного викладача, а про загальний рівень якості освіти в даному ВНЗ, що може оцінюватись загальноновизнаними оціночними рейтингами.

Сьогодні реальний стан справ обумовлює відповідну організаційну та економічну поведінку ВНЗ на основі аналізу динамічного розвитку ринку освітніх послуг, конкуренції, інформації, знань. Тому, щоб завоювати гідне місце на освітянському ринку, потрібні інноваційні зміни з орієнтацією на споживача і забезпечення його необхідними споживчими цінностями та високим рівнем задоволення очікувань.

Значний вплив на розвиток освітніх послуг ВНЗ має такий економічний фактор як недостатність державного фінансування, що змушує університети пристосовуватись до нових умов ринкового макросередовища. Вони отримали право на самостійне здійснення платних послуг, визначення своєї "політики" у сфері платної освіти. Спецкошти для них стали одним із основних засобів для функціонування. Економічний фактор характеризується отриманням грошових коштів від надання платних освітніх послуг. Відповідно, чим більше студентів відмовляються від навчання в університеті з різних причин, тим гіршим стає фінансовий стан. Цей фактор не сприяє підвищенню якості освіти.

Одним із недоліків платної освіти є зниження якості освіти. Це проявляється в тому, що така освіта зорієнтована не на можливість засвоєння навчання програм, а на платоспроможність тих хто навчається (або їх батьків). Сьогоднішня ситуація із фінансовим забезпеченням вищих навчальних закладів змушує їх активно залучати приватні джерела фінансування, тобто навчати студентів на контрактній основі. Проте, як відомо, хто платить, той і визначає вимоги до наданих послуг. При

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

зменшенні фінансового замовлення від держави в університетах збільшується контингент тих студентів, які навчаються на платній основі, отже зміщуються акценти від виконання вимог державних стандартів на задоволення споживача-студента (або його батьків).

Така ситуація негативно впливає на якість наданих освітніх послуг. Крім того, для отримання знань та навичок необхідна участь самого студента, який одночасно є і джерелом фінансування університету. Університет стає перед вибором – або якісне навчання студентів, або додаткове фінансування.

Ще один аспект – студент, який навчається, але не мотивований можливістю бути відрахованим за неуспішність, чи наявністю стипендії, не проявляє особливих зусиль. Викладачі, які не мають дійових важелів впливу на студента, також схиляються до заниження екзаменаційних оцінок (вимог). Тому ринок праці отримує спеціалістів низької кваліфікації. Тобто, обидві сторони навчального процесу обумовлені нижчим рівнем вимог, що створює ситуацію глухого кута. 8-10 студентів у ВНЗ сьогодні дають роботу 1 викладачу. Відрахування студентів автоматично відображається на втраті педагогічного навантаження і зменшення чисельності штатних одиниць професорсько-викладацького складу.

Серед головних причин, що "консервують" низьку якість освітніх послуг у системі вищої освіти України слід зазначити збереження Освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) – що розроблялась, затверджувалась Міністерством освіти та регламентувала: які предмети має вивчати студент, як це робити, скільки часу на це слід витратити, які знання слід мати випускнику після отримання певної спеціальності тощо. Дотримання вищими навчальними закладами вимог ОКХ пов'язано з державною акредитацією вузів, процедурою видачі державних дипломів тощо. Натомість, ОКХ розглядається європейськими експертами як рудимент радянської системи вищої освіти, що гальмує процеси адаптації сучасних ВНЗ України до швидких змін в умовах ринкового господарювання, обмежує можливості вузів щодо здатності синтезувати нові напрямки підготовки та спеціалістів, які володіють знаннями у різних, але взаємодоповнюючих сферах.

Шляхом до вирішення цієї проблеми є рішення щодо розробки проекту створення Національної рамки кваліфікацій в Україні, яка має узгодити, поєднати бачення освітян, держави та бізнесу на те – чому та як мають навчати студентів; а також стати механізмом взаємодії між попитом на фахівців певної кваліфікації зі сторони бізнесу, та пропозицією з боку системи вищої освіти. Розроблення та впровадження Національної рамки кваліфікацій має вирішальне значення для розв'язання низки актуальних питань реформування системи вищої освіти і професійної підготовки.

Національна рамка кваліфікацій розглядається як інструмент посилення соціального партнерства з роботодавцями, сталого діалогу між усіма заінтересованими сторонами, а також як інструмент приведення законодавства в галузі освіти до європейських вимог, зокрема як основа для розроблення та перегляду стандартів освіти та професійної

підготовки. Запровадження Національної рамки кваліфікацій має супроводжуватись міжнародним визнанням кваліфікацій, здобутих в Україні.

На підготовку конкурентоспроможних, підготовлених молодих фахівців для ринку праці впливає розвиток науки у ВНЗ, науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР). Без науки не можна забезпечити належну якість навчання. Адже це пов'язано з інноваційною діяльністю. Практика господарювання вимагає, щоб в університетах працювали вчені, які активно займаються науковими дослідженнями. Тільки тоді вони стають більш кваліфікованими викладачами, що стимулює студентів до наукових розробок та винаходів. Розвиток університетської науки – реальне підґрунтя для впровадження інновацій та реалізації на практиці ідеї "економіки знань".

Інтеграція вищої освіти і науки стає одним із стратегічних напрямів реформування системи вищої освіти, складовою формування інтелектуального потенціалу України на шляху до входження в європейський інтелектуальний простір. Для цього доцільно створювати науково-освітні центри знань, що мають тісно співпрацювати з бізнес-структурами.

Зазначимо, що у світовій практиці найбільш відомими є дві форми співробітництва "освіти, науки та виробництва" – кластери та технополіси (технопарки, "силіконові долини"). Кластери виступають як основа розвитку промисловості, що у випадку об'єднання із науково-дослідними установами та навчальними закладами стимулює застосування сучасних технологій та інновацій. Технополіси представляють собою пряме втілення процесів створення та використання сучасних технологій та інновацій. Кластеризація, як явище, розглядається як форма внутрішньої інтеграції чи кооперації національних підприємств, установ та організацій.

Для підвищення якості освітніх послуг, підвищення конкурентоспроможності національних ВНЗ та впровадження в систему вищої освіти України кращих надбань світового досвіду реформування системи вищої освіти, застосування дієвих механізмів формування і регулювання освітніх послуг, держава має радикально розширити інституціональну, академічну та фінансову автономію вузів. В проєкті нового закону України "Про вищу освіту" передбачено відмовитись від адміністративних методів регулювання діяльності ВНЗ та створити інституціональне підґрунтя для надання їм широкої автономії. Адже саме демократизація вищої освіти розглядається як чинник її інтеграції у європейський та світовий освітній простір.

Інституціональна, академічна та фінансова автономія вищої школи має поєднуватись із зростанням відповідальності ВНЗ за рішення, які будуть прийматися; за результати діяльності ВНЗ на ринку освітніх послуг. Економічний аспект підвищення якості вищої освіти передбачає вдосконалення управління економічними механізмами її функціонування.

Відповідно до вимог сьогодення, роль держави у процесі

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

реформування системи вищої освіти в Україні має бути зосереджена на реалізації наступних стратегічних завдань:

- розширенні автономії ВНЗ;
- реформуванні мережі ВНЗ шляхом їх укрупнення та створення університетів регіонального типу (із посиленням тісної взаємодії з роботодавцями);
- ліквідації відомчого розпорядження (підпорядкування) ВНЗ, що позитивно позначиться на усуненні дублювання функцій щодо підготовки фахівців та сприятиме раціональному використанню державних коштів на потреби фінансування вищої освіти;
- стимулюванні розробки та прийняття нових державних стандартів, нормативів стосовно педагогічного навантаження, тарифікації оплати праці, критеріїв якості надання освітніх послуг тощо);
- запровадженні дієвих економічних стимулів до активізації інтеграційних процесів в системі вищої освіти через створення навчальних та навчально-науково-виробничих освітніх комплексів, участі ВНЗ у створенні регіональних кластерів;
- задіяні в процесі реформування системи вищої освіти потенціалу державно-приватного партнерства;
- створенні економічних стимулів до диверсифікації ринку освітніх послуг;
- запровадженні дієвих економічних стимулів до забезпечення ВНЗ сучасною комп'ютерною технікою, ліцензійними програмними продуктами та телекомунікаційним обладнанням;
- створенні економічних стимулів для розвитку системи безперервної освіти ("освіти впродовж життя");
- розширенні фінансової самостійності вищих навчальних закладів тощо.

Реалізація на практиці курсу на розширення автономії ВНЗ, без сумніву, позитивно вплине на якість освітніх послуг, підвищить ефективність та конкурентоспроможність системи вищої освіти України.

Врівноваження попиту і пропозиції на ринку освітніх послуг та усунення невідповідності випускників вищої школи вимогам роботодавців сьогодні вирішується шляхом бізнес-освіти в Україні, яка зорієнтована на відповідні вимоги роботодавців до якості освітніх послуг.

Нині розвиваються такі форми бізнес-освіти:

- бізнес-школи при класичних вищих навчальних закладах;
- приватні бізнес-школи;
- бізнес-школи, які утворюють самі корпорації, але які не є структурними підрозділами;
- тренінгові підрозділи, які є вузькоспеціалізованими, наприклад для розвитку навичок менеджерів з продажу і т.п.;
- корпоративні університети, як структурні підрозділи великих компаній, що забезпечують навчання співробітників;
- консалтингові агентства – навчальні заклади, які створюються консалтинговими фірмами з метою роботи із клієнтами, навчання

персоналу і ін.

Вдосконалення організаційно-економічних форм та методів роботи суб'єктів освітньої діяльності повинні забезпечувати якісну підготовку фахівців, здатних працювати в нових умовах існування, давати їм такі знання та навички, які дозволили б їм не тільки успішно адаптуватись до нового соціального та інформаційного середовища, а й активно впливати на нього, а також сформувати у них потребу прагнення до постійного оновлення своїх знань, умінь, навичок, що вимагає переходу від принципу "освіта на все життя" до принципу "освіта протягом усього життя".

Література

1. Александров В. Освітня послуга: суть моделі якості / Вадим Александров // Освіта і управління. – 2006. – Т.9. – № 1. – С.156-164.
2. Вітренко Ю.М. Якщо ми освічені, то чому такі бідні? До реформування системи освіти: погляд економіста / Дзеркало тижня. – 2011. – №3, 28 січня.
3. Гарифуллина Н.Ю. Финансовое обеспечение деятельности бюджетных образовательных учреждений по оказанию образовательной услуги / Гарифуллина Н.Ю., Гуртов В.А. // Экономика образования. – 2011. – №1. – С. 5-18.
4. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні / за заг. ред. І.М. Грищенка. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 478 с.
5. Котлер Ф. Основы маркетинга: пер. с англ. – 2-е европ. изд. / Котлер Ф., Амстронг Г., Сондерс Д., Вонг В. – М.; СПб.; К.: Издательский дом „Вильямс”, 2000. – 944 с.
6. Струмилин С.Г. Избранные произведения: в 5-ти т. – М.: Издательство АН СССР, 1963. – Т. 5.

Іван Грищенко

Некоторые экономические аспекты повышения качества высшего образования

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы повышения качества высшего образования и экономические аспекты этого процесса с целью определения основных принципов и путей их решения в Украине.

Ключевые слова: экономические аспекты, повышения качества высшего образования, образовательные услуги

Ivan Gryshchenko

Some economic aspects of improving the quality of higher education

Summary. The paper considers the problem of improving the quality of higher education and economic aspects of this process to determine the main principles and ways of solving this problem in Ukraine.

Key words: economic aspects, quality of higher education, educational services